

Niccolò Guasti, *Juan Andrés e la cultura del Settecento*, Milano-Udine, Mimesis edizioni, 2017, 334 p.

Ultima lucrare a cercetătorului italian, care și-a dedicat două decenii studierii problematicii expulzării *Societății lui Isus* din Spania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și analizării exilului italian al iezuiților spanioli, în special al lui Juan Andrés y Morell, încheie ciclul de investigații începute în anul 1997 în cadrul *Scuola Normale Superiore di Pisa*.

Până la jumătatea secolului al XX-lea, istoriografia italiană a dezvoltat puțin acest important subiect pentru istoria europeană, deși mulți iezuiți au căutat adăpost în fața acestui front antiiezuit chiar în Peninsula. Desființarea companiei în Portugalia (1759), Franța (1764), Spania (1767), Regatul Neapolelui și al Siciliei, care aparținea pe atunci Spaniei (1767), a determinat exilul iezuiților în teritoriile care încă le erau favorabile. Unul dintre acestea a fost și spațiul italian, cu mici excepții ducatul Parmei și Regatul Neapolelui și al Siciliei, care i-a acceptat pe membrii ordinului până când, în luna iulie 1773, papa Clement al XIV-lea a semnat decretul *Dominus ac Redemptor* de suprimare a ordinului înființat de Ignățiu de Loyola peste tot în Europa. Suprimarea canonică din anul 1773 i-a obligat pe foștii preoți iezuiți spanioli să se integreze social în zonele în care s-au așezat, mulți dintre ei îndreptându-se spre cariera de „literat”. Astfel, unii au devenit până în anul 1815, când ordinul a fost reînființat, preceptori, educatori sau secretari pe lângă familiile aristocratice din centrul și nordul Peninsulei; alții, în schimb, au reușit să pătrundă în corpurile profesionale ale instituțiilor superioare din Bologna, Camerino sau Ferrara, predând în școli publice sau seminarii.

Autorul lucrării pe care o aducem în fața cititorilor analizează o importantă personalitate spaniolă a ordinului iezuit, care s-a confruntat cu exilul impus acestora, dar s-a integrat social în noua sa patrie, reușind să transforme pribegia în perioada de apogeu a creației sale științifice. Este vorba de Juan Andrés y Morell, unul dintre „cei cinci mii de iezuiți spanioli” căruia Niccolò Guasti nu i-a dedicat o biografie „clasică”, ci una în care „datele biografice și opera lui Andrés au ajutat la reconstruirea imaginarului ideologico-cultural”, reușind astfel să îmbine activitatea sa intelectuală cu ambianta socială, politică și culturală a epocii în care a trăit.

În primul rând, autorul a analizat contextul politic care a dus la expulzarea *Societății lui Isus* din Spania. Cel dintâi capitol (*L'espulsione della Compagnia di Gesù della Spagna di Carlo III*, p. 15-47) dezvoltă evenimentele care au dus la procesul de alungare în lunile aprilie și mai 1767. Politica reformatoare a regelui Carol al III-lea de Bourbon a urmărit două obiective: mărirea taxelor și reducerea privilegiilor clerului. Încă din momentul întemeierii Companiei, au existat rivali care s-au preocupat de multele privilegii și de puterea pe care ordinul a reușit să le obțină de

la papi. În plus, criticile aduse de elite erau cu atât mai aspre cu cât ordinul a încercat încontinuu să se îmbogățească, în ciuda votului de sărăcie care a stat la baza înființării, a acțiunii misionare împotriva păgânilor, a educației elitelor catolice împotriva protestanților. Operațiunea de expulzare a iezuiților a fost una extrem de complexă, fiind promulgate o serie de acte și instrucțiuni care stabileau criteriile de gestionare a bunurilor obținute de la Companie. În plus, la jumătatea secolului al XVIII-lea, monarhia spaniolă era un vast imperiu colonial (numai peste Atlantic teritoriile spaniole înglobau Noua Spanie, Paraguay, Peru, Chile etc.) în care erau răspândiți, după ultimele cercetări, cei 5046 de iezuiți. Acest capitol analizează toate momentele care au precedat dispariția de pe scena social-politică a ordinului iezuit.

Integrarea în societatea italiană a sfârșitului de secol al XVIII-lea și începutul celui următor a celor exilați din Spania a fost riguros dezbătută în *L'esilio dei gesuiti spagnoli espulsi: tra controllo politico e integrazione sociale* (p. 49-100). Aici autorul a analizat posibilitățile unei integrări sociale ale unor străini ajunși într-un ținut necunoscut, dar care, datorită învățaturii primite în cadrul ordinului, au reușit să se adapteze și să profeseze în domeniul lor de activitate: slujirea în biserică și educație. În Italia, unii dintre ei au ajuns să fie absorbiți în clerul diecezan. Alții au îndeplinit rolul de educatori în familiile aristocratice, ceea ce le-a asigurat casa și masa cât timp au deținut funcția. În al treilea rând, unii au reușit să pătrundă în sistemul public de educație și în seminariile din centrul și nordul Italiei, acest fapt permițându-le să-și tipărească lucrările și să pătrundă astfel în *Respublica litteraria* a epocii.

Personalitatea căreia Niccolò Guasti i-a dedicat această biografie se încadrează oarecum în ultimele două paliere prezentate anterior: educator și literat, care și-a gândit și publicat opera în exil. În capitolul al III-lea, *Da Gandia a Ferrara: l'inizio dell'esilio italiano di Andrés* (p. 101-145) este surprinsă activitatea lui Juan Andrés de la începuturi până la Ferrara, respectiv, Mantova, unde acesta va găsi ambientul ideal pentru interesele sale literare.

Autorul a analizat viața lui Juan Andrés cu ajutorul evenimentelor istorice la care a fost părtaș. Toate datele biografice au fost atent incluse în palierul socio-politic al epocii, fapt care ne furnizează și o scurtă istorie a *Societății lui Isus* în epoca trăită de Andrés. Începutul exilului a stat la baza unei valoroase colecții de scrisori pe care Andrés le-a trimis fratelui său, Carlos, rămas în Spania, și pe care acesta le-a publicat pentru prima dată în epocă sub denumirea de *Cartas familiares* [...]¹. Informațiile oferite de aceste scrisori fac din ele și astăzi o sursă istorică, literară și științifică deosebită, deoarece oferă date despre societatea italiană a sfârșitului de secol al XVIII-lea, descriind societățile literare, bibliotecile, instituturile, personalitățile vremii și evenimentele marcante la care a fost părtaș câțiva ani.

Activitatea literară și științifică a lui Juan Andrés este dezvoltată și în continuare în *Andrés, la «Philosophie» e i Lumi italiani* (p. 147-195) și *Andrés e cultura del Settecento: tra enciclopedismo, erudizione e letteratura di viaggio* (p. 197-286). Acestea sunt capitolele în care se analizează cu atenție, pe baza operii scrise, cercurile științifice în care s-a mișcat. Una dintre cele mai interesante lucrări scrise și publicate are la bază

¹ *Cartas familiares del abate D. Juan Andrés Morell a su hermano D. Carlos Andrés*, dândole noticia del viaje que hizo a varias ciudades de Italia en el año de 1785, publicadas por el mismo D. Carlos, Madrid, Antonio Sancha, 1786-1793, 5 tomos.

încercarea lui Andrés de a reevalua ideile lui Galileo Galilei. Lucrarea, apărută sub titlul *Saggi della filosofia del Galilei*, argumentează rolul omului de știință italian în schimbarea atitudinii și a gândirii în spațiul științific. Cea mai importantă lucrare rămâne însă *Dell'origine, progressi e stato attuale d'ogni letteratura* (1782-1799, șapte volume), un tratat care s-a bucurat de 14 ediții până la jumătatea secolului al XIX-lea. Istoriografia europeană consideră și în zilele noastre această operă drept un precursor al unui tratat al literaturii deoarece pune bazele istoriei literaturii și istoriei comparate a literaturilor. În epocă însă lucrarea „a fost interpretată ca unul din multele experimente de sinteză enciclopedică a gândirii umane”. În schimb, Juan Andrés a considerat această scriere „drept o expresie a așa-zisului «enciclopedism» iezuit de la sfârșitul secolului al XVIII-lea”.

Evenimentele politice din Spania care au urmat morții regelui Carol al III-lea și din primii ani ai secolului al XIX-lea au permis reînființarea ordinului iezuit. Aceste etape sunt urmărite și în *Andrés e la restaurazione della Compagnia di Gesù* (p. 287-334), cel de-al șaselea capitol al cărții dedicat lui Juan Andrés și epocii sale. Acțiunile s-au desfășurat lent și cu ajutorul iezuiților care s-au refugiat în Imperiul Țarist, împărăteasa Ecaterina a II-a opunându-se abolirii ordinului. Membrii săi ajunși în spațiul rus și-au continuat activitatea educativă și formatoare, acesta fiind unul din motivele care l-au împins pe papa Pius al VII-lea să recunoască, la 7 martie 1801, prin decretul *Catholicae Fidei*, Compania din Rusia. Rând pe rând, iezuiții și-au recuperat o parte din drepturi, cu toate că au existat opinii diferite despre modul în care trebuia să se desfășoare restaurarea ordinului. Abia în anul 1814, Pius al VII-lea a semnat bula *Sollicitudo omnium ecclesiarum*, prin care acesta a fost reînființat și din punct de vedere canonic. Juan Andrés a reintrat în ordin la 24 decembrie 1804, când și-a reinnoit profesiunea de credință, ocupându-se de noile direcții pe care ordinul trebuia să le urmeze în cazul în care dorea să-și redobândească primatul în educația europeană. Totodată s-a ocupat și de Biblioteca Regală din Napoli în perioada în care armata franceză a invadat regatul în februarie 1806 și l-a constrâns pe rege să se refugieze în Sicilia. Andrés a fost singurul iezuit care a rămas în Napoli și a catalogat cărțile din bibliotecă în ciuda decretului de expulzare a tuturor iezuiților „străini” emis la Paris de Napoleon Bonaparte. Activitatea științifică pe care a dus-o de-a lungul întregii vieți i-a adus lui Andrés o serie de aprecieri și distincții, ajungând secretar la Accademia di Storia din Napoli, corespondent la Accademia della Crusca din Florența sau colaborator extern al secțiunii istorico-filologice al Königlische Gesellschaft der Wissenschaften din Göttingen. Deși a orbit spre sfârșitul vieții, Juan Andrés s-a preocupat de punerea în mișcare a *Societății lui Isus* până la 12/13 ianuarie 1817, când a murit.

Bibliografia folosită de Nicolò Guasti apelează frecvent la izvorul istoric, iar sursele arhivistice folosite depășesc perioada de timp analizată. Des utilizate sunt scrisorile trimise de Juan Andrés fratelui său sau altora, în care, printre altele, sunt descrise personalitățile întâlnite, fonduri de biblioteci și arhive din Italia sfârșitului de secol al XVIII-lea. Din acest punct de vedere scrisorile sale pot fi socotite un fel de jurnal științific care se apropie prin conținut de jurnalul lui Imre Dániel (1754-1804), bibliotecarul episcopului Ignác Batthyány, trimis de acesta în Italia pentru a aduce în Transilvania date istorice necesare prelatului în activitatea sa științifică.

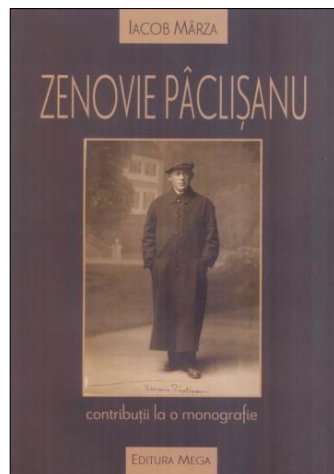
Nivelul la care au lucrat cei doi, Juan Andrés și Imre Dániel, este însă cu totul diferit. Primul a lăsat în urma sa o bogată operă, bucurându-se de recunoaștere prin lucrările scrise. În schimb, Imre Dániel a îndeplinit doar cerințele ierarhului său și nu a lăsat posterității lucrări științifice proprii. Deși diferențele dintre cei doi sunt mari, scrisorile lui Juan Andrés și *Diarium itineris Italici* a lui Dániel au o structură asemănătoare, aducând în prim-plan societatea italiană de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu cele mai interesante evenimente trăite pe parcursul șederii lor în Italia. Deschiderea către public a bibliotecilor și arhivelor din Peninsula în epoca iluministă a permis și altor învățați europeni - Friedrich Münter (1761-1830), Jakob Georg Christian Adler (1756-1834) ș.a. - să-i informeze pe cei de acasă, comanditari sau nu ai unor jurnale sau lucrări, asupra bogățiilor culturale ale Italiei.

Andreea MÂRZA*

Atitudine și profesionalism: Iacob Mârza despre Zenovie Pâclișanu

La nivel senzitiv, prezentarea cărții Iacob Mârza, *Zenovie Pâclișanu. Contribuții la o monografie* (ediție de Radu Mârza, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017, 327 p., inclusiv indice de persoane și locuri) este o călătorie într-o rană. Primul motiv al acestei senzații este dat de faptul că mi-am imaginat de multe ori lansarea acestei monografii, dar am crezut de fiecare dată că voi vorbi în prezența profesorului Iacob Mârza despre lucrarea publicată, probabil tot la Editura Mega, dedicată istoricului Zenovie Pâclișanu. Am sperat mereu că voi avea ocazia să subliniez contribuția adusă istoriei istoriografiei românești a secolului al XX-lea prin această carte și nu voi fi pusă în situația de a vorbi despre istoricul Iacob Mârza, în lipsa lui. Voi încerca, prin urmare, să prezint cartea care stă în fața cititorului și să ajut lectorul să înțeleagă de ce trebuia ea publicată, dincolo, desigur, de motivațiile personale, sentimentale, emoționale ale familiei. Ce contribuție aduce lucrarea în istoriografia subiectului, cu informații strânse de autor discret și tenace, timp de mai bine de două decenii, și care ar fi fost păcat să nu fie valorificate, să se piardă.

Am discutat de zeci, poate de sute de ori cu Iacob Mârza despre „Zeno”, cum își alinta subiectul, și despre lumea și vremurile sub care preotul greco-catolic a trăit. Îmi amintesc cum mi-a pus în vedere să citesc *Istoria Bisericii Române Unite*, apărută în revista *Perspective*, chiar din primii ani ai studenției mele, când, sub coordonarea profesorului, mă străduiam să descifrez istoria Bisericii Române Unite și mă apropiam de „Petrică” al meu ... Și asta, cu atât mai mult cu cât profesorul avea acel

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, România; e-mail: dejka78@yahoo.com.